

й зламати тайванських лідерів і не дати друзям Тайваню прийти їм на допомогу.

Цей тип поведінки дуже добре знайомий українським читачам, які роками перед повномасштабним вторгненням були жертвами гібридної та лімінальної війни. Якщо конвенційний конфлікт продовжить розвиватися на користь Росії, можливо, ми побачимо повернення народного опору та партизанської боротьби як компонентів оборони України від вторгнення та окупації. Українські партизанські лідери, з якими я зустрічався в Херсоні в серпні 2023 року, не сумнівалися, що одного дня Росія спробує знову захопити їхнє місто, і вважали, що сьогоdnішній конвенційний конфлікт може виявитися інтерлюдією між двома фазами — війни гібридної та війни повстанської. У такому разі українському рухові опору знадобляться ті самі характеристики, які ми бачили у наших супротивників з 1991 року.

Ті суперники еднаються дедалі тісніше, уже після першої публікації цієї книжки утворивши нову форму, яка становить серйозні загрози для Заходу. Росія, комуністичний Китай, Іран і мережа недержавних суб'єктів, схоже, все тісніше співпрацюють у численних конфліктах. Ці наші авторитарні супротивники отримують дедалі більшу економічну та дипломатичну підтримку Глобального Півдня, будуючи опору для свого бачення багатопольярного світоустрою, який має замінити усталений 1991 року, після Холодної війни, світ домінування США (забезпечений західною військовою перевагою). Не дивно, що — як і передбачено в цій книжці — із занепадом західної мілітарної моделі дедалі хиткішими стають і підвалини світоустрою, який ґрунтується на цій моделі.

Під час багатьох розмов з українськими друзями — у численних містах, у домівках далеко від фронту і в бункерах поряд із «нулем» — я раз у раз відчував стійкість, затятість і твердість, спокійну рішучість, яка надихає. Сподіваюся, що ця книжка, навіть за чотири роки після її першої публікації англійською, все ж може дати щось потрібне тим, хто щодня несе тягар цього конфлікту.

*Девід Кілкаллен,
Денвер, штат Колорадо,
травень 2024 року*

ВСТУП

Шла середина 2012-го, і я саме дописував «3 rip» (Out of the Mountains: The Coming Age of the Urban Guerilla) — книжку про урбаністичні конфлікти майбутнього, яку завершив дещо пізніше того року. У цей самий час я почав досліджувати тему, висвітлену в праці, яку ви тримаєте в руках: повернення військової конфронтації світових потуг; симбіоз державних і недержавних структур, котрі, попри такі відмінні витоки, діють показово аналогічними методами; усвідомлення того факту, що цей симбіоз зміг виникнути завдяки глобальному військовому домінуванню Заходу, усталеному після закінчення Холодної війни.

На той час уже впадав в око дедалі більший вплив (як і дедалі мудрованіші прийоми) національних держав, що намагалися конкурувати із Заходом або й сповідували відкриту ворожість до нього. Ці держави користалися з питомо західної занепокоеності тероризмом, щоб заповнити геополітичний, економічний та безпековий вакуум, який утворився, коли ми загрузли у воєнних діях під час окупації Іраку й Афганістану.

Ознаки були скрізь, досить було тільки поцікавитися. Китайці побудували контейнерний термінал на тихоокеанському узбережжі Колумбії, а військові радники й техніка КНР обсіли всю Африку плюс Шрі-Ланку, де триває боротьба з «Тиграми визволення Таміл-Іламу». Російські авіакомпанії домінують і на легальному, і на нелегальному ринках повітряних перевезень Сомалійського півострова. Приватні військові компанії РФ з'явилися у Сирії на підтримку режимові Башара аль-Асада.

Росіяни вирішили відновити розвідувальну станцію радіоперехоплення в Лурдесі (Куба), скеровану безпосередньо проти Сполучених Штатів. Іранські та північнокорейські військові радники й спецпризначенці діють у Венесуелі. Між Туреччиною, Саудівською Аравією та Іраном (і їхніми союзниками з Перської затоки) тривають змагання за вплив на Сомалійському півострові й загалом у Північній Африці... Усі ці загрози стрімко зростають, поки ми щосили й дуже задорого воювали з тероризмом.

Варто визнати: у 2012-му ознаки були не такими чіткими, як зараз. Тоді ще не спустили на воду першого китайського авіаносця «Ляонін»*. Пекін лише починав споруджувати перші острови на скелях, рифах і мілинах спірного Південнокитайського моря, яке він вважає тільки своїм. І там ще не було ні гарнізонів, ні засобів РЕБ, ні систем ППО та батарей протикорабельних ракет — нічого з того, що розміщено в тих місцях тепер. Росія вже захопила частину території Грузії, вела кібератаки проти Естонії та підживлювала конфлікт між Азербайджаном і Вірменією — але окупація Криму і майже не прихована збройна агресія проти України залишалися в майбутньому, як і знищення російською ракетою літака авіарейсу МН-17 та повернення Росією собі ролі ключового гравця на Близькому Сході внаслідок відкритого військового втручання в Сирії.

Іран ще не залишив відбитка свого чобота на сирійській землі, його діяльність в Іраку була хоч і небезпечною, проте таємною, а його ядерна програма (пригальмована 2003 року) залишалася предметом таємних переговорів з адміністрацією Барака Обами, які лише 2015 року втілились у «Спільний всеосяжний план дій» — відому Іранську ядерну угоду. Ще не продемонстрував своєї безжальної вдачі новий північнокорейський лідер Кім Чен Ин, якого стільки оглядачів вважали недосвідченим, юним і котрому пророкували долю підкаблучника всевладних генералів та старших родичів (багатьох із них він пізніше знищив). Арабська весна вже зазнавала очевидної поразки, але «атаки

* Коли тривала підготовка українського перекладу цієї книжки, 17 червня 2022 року Китай заявив про спуск на воду вже третього авіаносця («Фуцзянь»). — Тут і далі прим. пер., якщо не вказано іншого.

в Бенгазі», яка зацементувала провал інтервенції Заходу в Лівії, ще не сталось*. А постання «Ісламської держави» було хіба що вдалим приводом для іракців повернути увагу адміністрації США, яка вважала, що Іракську війну закінчено і що забратися із цієї країни, давши конфлікту тліти, означає покласти йому кінець.

На початок 2013 року я читав і писав, формував свій погляд на події крізь окуляри Джеймса Вулсі, у які той дивився на справу рівно два десятиліття тому. Ось що він тоді сказав: Захід убив «великого дракона» (Радянський Союз), тільки щоб зустрітися з неймовірною навалою «змій», породжених Холодною війною. До кінця 2013-го стало цілком очевидно: «дракон» повернувся у вигляді путінської Росії. Особливо ясно це відкрилося після дипломатичної перемоги Москви в ситуації навколо Східної Гути в Сирії, коли Вашингтон так і не зумів наполягти на своєму та дозволив Асаду перетнути червоні лінії в сенсі хімічної зброї. Ми мали справу з викликами державного та недержавного характеру, і виникали вони одночасно в багатьох місцях.

Щоправда, здавалось очевидним й інше: усі ці двадцять років «дракони» (серед яких і Китай) спостерігали та навчалися. Вони вчилися боротися із нами так, як це робили «змії», які теж серйозно виснажили нас після Холодної війни, а надто після 2003 року. Ми приділяли увагу Іраку, наші спецгрупи підтримували гуманітарні зусилля в Сирії та Афганістані. Ми намагалися встановити стабільність у цих країнах. Але тим часом моя команда і я сам дедалі більше зосереджувалися на військової могутності Росії та Китаю, асиметричній і неконвенційній**, яка виявилася вдалим доповненням мілітарної модернізації цих країн та їхніх високовитратних політичних і економічних

* Benghazi attack — теракт проти представництва США в Лівії 11 вересня 2012 року у відповідь на демонстрацію кінофільму, який ісламісти розцінили як образливий щодо пророка Мухаммада. Загибло 13 осіб, включно з послом США в Лівії — Крістофером Стівенсом.

** Тут і далі автор уживає слово «конвенційний» у значенні «традиційний», вужче — притаманний державним структурам кінця ХХ століття. Натомість слово «неконвенційний» у значенні агресивних дій відповідає звичнішому для українського читача поняттю «гібридний» («гібридна війна»).

програм. Але тоді всі ми мусили на певний час зійти з прямого шляху.

Вибухова поява «Ісламської держави» на територіях Іраку і Сирії навесні та влітку 2014-го була не тільки масштабним ударом по зусиллях США й інших західних країн зі стабілізації Іраку. Не стала вона і просто потужним чинником збентеження для американського президента, який лише за кілька місяців до того назвав ІДІЛ* «запасним складом юніорської команди» і навіть говорив про спад бойових дій за лічені дні до захоплення її танками другого за розмірами іракського міста Мосул у червні 2014-го. Ні, ці події показали також, що як усе попереднє десятиліття «дракони» вчилися у «змій» — так і тепер недержавні гравці копіювали прийоми держав, удаючись до технологій і параметрів насильства, раніше доступних тільки урядам.

Моя опублікована 2016 року книжка «Кривавий рік» (Blood Year: The Unraveling of Western Counterterrorism) зафіксувала хроніку постання ІДІЛ, але побачила світ зарано, щоб відстежити фіаско (хай і часткове) цього угруповання. Його центральна псевдодержава — розташований на землях Іраку та Сирії «халіфат» — протягом 2017–2018 років утратила території та населення, узяті під контроль на першій хвилі успіху, а в березні 2019-го зрештою зникла як територіальна одиниця. Утім, її глобальна міжнародна підпільна мережа вижила (й існує досі, надихаючи та скеровуючи теракти), а понад десяток пов'язаних з ІДІЛ угруповань (так званих *вілаятів*, тобто «провінцій») залишаються активними на просторі від Афганістану до Нігерії та від Лівії до Філіппін. Тим часом я, мандруючи регіоном, спілкуючись із різноманітними людьми з Іраку, Сирії та Північної Африки та дописуючи «Кривавий рік», знову й знову повертався до основних ідей ранішої книжки про конвергентну еволюцію — про те, як і чому несхожі гравці, опиняючись у конфронтації з тим самим середовищем, починають уподібнюватися між собою. Тим паче ІДІЛ дивовижно ілюструє одну з цих ідей — дедалі активніше

* Перша назва «Ісламської держави» (ІД) — «Ісламська держава Іраку і Леванту», ІДІЛ.

прийняття недержавними суб'єктами тактик, методів і технологій, традиційно притаманних державам.

ІДІЛ сприймала себе саме як державу, адже збирала податки, створювала цивільні управлінські органи, продавала населенню електроенергію та воду, торгувала нафтою на міжнародному ринку. І воювала вона як держава, удаючись до конвенційної тактики, запозиченої у своїх опонентів — національних урядів — або ж успадкованої через ту значну частину своїх ватажків, які колись пройшли радянський вишкіл завдяки режиму Саддама Хусейна. Вона заволоділа танками, артилерією, щонайменше кількома справними бойовими літаками, системами залпового вогню, зокрема реактивними, — і захоплювала міста й контролювала населення за допомогою цілком конвенційних засобів. Цілком «державоподібною» була її стратегія захоплення й утримання території, а тоді розширення конвенційними військовими прийомами за підтримки партизанських загонів, терористичних боївків і підіривних дій у глибокому тилу супротивника. Але увагу від цього факту відвертали жажливі звірства угруповання та його панування в соціальних медіа. ІДІЛ урешті-решт розгромили як територіальну одиницю — зокрема, саме через її вперту відданість конвенційним способам військових дій та утримання міст і контролю над населенням. Та замість «розсипатися» й зникнути, як було б із традиційною недержавною силою, це угруповання підійшло до успіху моторошно близько.

Якщо ІДІЛ являла собою одну частину рівняння, то другу становили інші масштабні зрушення 2014–2015 років: захоплення Росією Криму, використання нею для агресії проти України повстанських і парамілітарних рухів у поєднанні з підрозділами конвенційних збройних сил, знищення рейсу МН-17, пряме військове втручання в Сирії. Адже дії РФ, цілком очевидно, були не тільки конвенційними чи державоподібними. Навпаки, так само як ІДІЛ запозичила методи, оргструктури та обладнання національних держав, Росія демонструвала дедалі більшу схильність до методів, притаманних неурядовим гравцям. Підтримка «ополченських» і партизанських груп (як у фізичному плані, так і через прибічників та завдяки спеціально створеним

ботофермам у мережі), стимулювання змов і сепаратистських рухів, дестабілізація супротивника за допомогою агітації та пропаганди, маніпулювання чинником міграції, замах на політичних опонентів, використання енергоносіїв як зброї, втручання у вибори — усе це свідчило про прагнення Росії застосовувати прийоми недержавних утворень заради цілей національної держави. Обрання в США Дональда Трампа, голосування Великої Британії за вихід з ЄС, каталонський сепаратизм в Іспанії, спроба перевороту в Чорногорії та продовження атак на сусідів Росії в Балтійському й Кавказькому регіонах позначили посилення Москвою «бойових дій» у політичному та інформаційному вимірах. А оголошення про розробку нових просунутих систем озброєнь і новонабута зарозумілість на міжнародній арені демонстрували, що Росія повернулася всерйоз і надовго.

Тим часом військова, торговельна і промислова експансія Китаю в Тихоокеанському регіоні, Південній Азії, Латинській Америці й Африці показала, що інші національні держави теж можуть грати в цю гру, тобто користуватися «недержавними» методами для виконання традиційних завдань. Китайські торговельні практики, промислове та економічне шпигунство, політичне втручання і військова модернізація свідчать про прагнення цієї країни здобути статус наддержави, про її протекціоністські амбіції та про готовність заповнити вакуум, що залишився після втрати Заходом довіри внаслідок появи в нього з 2001 року тунельного бачення проблеми тероризму. Тут перед нами знову національна держава, яка для досягнення своїх цілей діє за принципом поєднання конвенційних і недержавних засобів (як і за допомогою новаторських підходів на кшталт побудови в Південнокитайському морі морських фортець або використання грошових позик для отримання в інших країнах портів і морських баз). Нарешті, Іран та Північна Корея — держави, що скористалися нашою розгубленістю після 11 вересня для розвитку своїх ядерних програм за підтримки неконвенційних прийомів військового, кібернетичного й терористичного характеру, — теж випробовували креативні поєднання конвенційного та неконвенційного підходів.

Ця книжка стала плодом моїх зусиль — як зроблених перед відходом на манівці 2014-го, так і поновлених зі свіжими силами з 2016-го — внести ясність у те, що відбувається з глобальною безпекою нині. Що з нею діється, коли повертається змагання суперпотуг і наддержав, руйнується домінування Заходу (більш менш загально визнане після Другої світової війни), а військова справа набуває нових форм, які по-новому комбінують старі прийоми й інструменти. Також це наслідок — недосконалий і частковий — спроби поєднати знання зі сфер мілітарних інновацій та геополітичного аналізу зі здобутками антропології та теорії еволюції, щоб пояснити, як і чому все згадане стало можливим. Насамперед же ця книжка з'явилася через моє бажання заперечити те бачення, через яке наша поведінка з 11 вересня повернула «драконів» до життя. І дати відповідь на запитання, що ж нам робити з «драконами» та «зміями» надалі. Таке бажання сьогодні видається актуальнішим, ніж будь-коли.

Якщо з подальших розділів і впливає якийсь важливий висновок, то він стосується ось чого. Військова модель, яку вперше запровадили США під час Війни в Перській затоці 1991 року, — набір високотехнологічних, високоточних, високовартісних комплексів озброєння, котрі дали змогу так швидко виграти ту війну й на чверть століття принесли Заходу безпрецедентне панування на полі бою, — ця модель більше не працює. Наші вороги з'ясували, як зробити її неактуальною, наздогнали чи й випередили нас у сфері критичних технологій або ж розширили свою концепцію війни за ті вузькі межі, де наш традиційний підхід є ефективним. Вони еволюціонували, і якщо цього не зможемо зробити й ми, наш занепад стане лише питанням часу.

*Денвер, штат Колорадо,
квітень 2019 року*